

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Lemtinga kryžkelė

2012-11-05

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Politika

AUTORIUS: Algis Mickūnas

DATA: 2012-11

Lemtinga kryžkelė

Algis Mickūnas

Žodis mylimiems tautiečiams

Kai pažadai nėra įsipareigojimai

Politinė bendruomenė egzistuoja tol, kol ją kuria autonomiškai ir lygūs piliečiai, turintys ne tik teisę per rinkimus išrinkti valstybės valdžią, bet ir pareigą prižiūrėti, kad toji laikytųsi jai patikėtos veiklos reikalavimų. Juk rinkėjai yra atsakingi už tuos asmenis, kuriuos „pasamdo“, ir jei išrinktieji pažeidžia nustatytas sociopolitines taisykles, rinkėjų pareiga tokius prasižengėlius nubausti. Ką tas reiškia? Lietuvoje girdėti įvairiausių priekaištų, kad „valdžia“ nesąžininga, amorali, stokojanti gėdos, todėl siūloma ją pakeisti. Nors tokie pasiūlymai yra įdomūs, jie nėra esmiškai viešojoje politinės bendruomenės erdvėje. Jei norime griežtai apibrėžti tokį esmiškumą, reikia išsiaiškinti, kokia yra politinės bendruomenės sandara (o gal ir *sandora*, nes susipriešinusi, sandoros jausmą praradusi bendruomenė neįstengia susitarti esminiais klausimais).

Buvo ir yra daug rašoma, kalbama apie Sovietų Sąjungos politiką, apgailestaujama, kad Lietuvoje vis dar gajūs tokios politikos likučiai. Iš esmės tokie pasisakymai yra klaidinantys, nes Sovietijoje nebuvo politinės bendruomenės, o tik tokia bendruomenė, kur viena grupė valdė visas kitas. Valdiniai, nors sudarė daugumą, negalėjo dalyvauti valdžiai priimant nutarimus, nes tokia teisė priklausė išimtinai komunistų partijai, kurios tikslas buvo išsilaikyti pačiai ir neleisti kitoms jėgoms kėsintis į nomenklatūros viršūnes. Jei koks nors individas norėtų viešai pareikšti savo nuomonę, nepakludamas SSKP doktrinai, tai reikštų, kad jis drįsta reikalauti viešosios erdvės, kurioje visi turėtų teisę dalyvauti kaip lygūs ir autonomiškai individai. Štai kodėl Sovietijoje toks individas būdavo tuojau pat „sutvarkomas“, o viešojo erdvė griežtai valdoma. Nes be viešosios erdvės nėra politinės bendruomenės, be kurios neįmanoma net svajoti apie

demokratiją. Valdžia galėdavo žadėti ką tik nori, ir niekam nebuvo leidžiama nei priminti jos pažadų, nei diskutuoti su jos teiginiais, todėl ji neturėjo jokios atsakomybės prieš pavaldinius, o šie nieko iš jos nereikalavo, nes bet kokie vieši pasireiškimai buvo uždrausti. Niekas nedrįsdavo, o ir nereikėjo sakyti, nes buvo savaime aišku, kad tokia valdžia yra korumpuota, nesąžininga, amorali. Bet būti kitokia ji nė negalėjo. Pagal pažintis, t. y. neteisėtai, ji dalijo postus, pasisavindavo, iššvaistydavo valstybės lėšas, tačiau niekas neturėjo teisės tam prieštarauti, nes toji valdžia ir buvo valstybė, todėl visas išdas, visi turtai priklausė jai, o visi piliečiai – nuo jos.

Tokios valdžios veikla nėra politiška – tai gryniausia išlikimo valdžioje bet kokiomis priemonėmis strategija, nepripažįstanti moralės, sąžinės skrupulų, nepaisanti jokių nei prievartos, nei piktnaudžiavimo ribų. Leninas didžiavosi „susidorojęs su dešimčia milijonų buožių“, bet, aišku, jam ypač rūpėjo nutildyti milijonus inteligentų, turinčių įprotį kritiškai mąstyti. Nes bendruomenė, kurios santykių pagrindas yra jėga ir jos logika – ar tai būtų komunizmas, ar fašizmas (ar visokie monoteistiniai variantai), – remiasi tuo pačiu modeliu: viena grupė valdo, taikydama bet kokias priemones, kad išlaikytų valdžią, o kitos grupės yra priverstinai nutildomos. Valdantieji sugrobia viską į savo rankas ir skleidžia mitą, esą visas grobis priklauso liaudžiai ir kad valdžia bus jai dosni. Ir tikrai, sušveitusi visą pagrobtą mėsą, ji numeta nuogružas ir kaulus pavaldiniams, nes nevalia, kad visi numirtų badu – kas gi tada dirbs? Jei kuris nors pareikalaus teisingumo iš pačios teisingiausios valdžios, bus pripažintas liaudies priešu ir gaus su kuoka per galvą.

Tokiomis aplinkybėmis negali būti nė kalbos apie smukusią moralę, klestinčią korupciją, teisingumo stoką, nes tokia bendruomenė egzistuoja anapus politikos – čia veikia vien jėga, aprėpianti visas gyvenimo sritis, bet vis tiek nuolatos plečiama, stiprinama.

Tai verčia žmones tapti kurmiais: išlindęs iš urvo, kormis sugriebia, kiek tik gali, ir tempia vidun, kur ir pats pasislepia. Gausūs Lenino raštai laikytini detalio strategija, kaip vieną po kitos sunaikinti bendruomenės grupes, perimant ne tik visą jų turtą, bet ir sulaužant vertybinę visuomenės stuburą. Vis dėlto kaltinti proletariato vadą amoralumu negalima, nes bendruomenei, tapusiai paklusnia minia, pripažįstančiai valdžios visagalybę, moralinės nuostatos negalioja.

Panašiai veikia Artimųjų Rytų persiškosios imperijos autokratinė tradicija: valdovas yra valdžia, o įstatymai turi atitikti dabartinės valdančiosios jėgos norus, užtikrinti jos poreikius. Šios tradicijos variantai yra visi Artimųjų Rytų monoteizmai su hierarchinėmis valdžios struktūromis, kurios klesti tol, kol nėra viešosios erdvės, kurioje galėtų subręsti adekvatus atoveiksmis valdžios savivalei.

Kokia padėtis antrosios nepriklausomybės laikais susiklostė Lietuvoje? Jei valdžia elgiasi, kaip jai patinka, jei pirmutinis jos tikslas yra rūpintis savo interesais, kai kiekvienas išrinktasis stumdosi su kitais, kad užimtų patogesnę poziciją, jei sudaromos abejotinos koalicijos, siekiant įgyti didesnę galią, tai tokios valdžios negalima vadinti politine. Ji gali žadėti, kas tik užeis ant seilės, nes savo pažadų vis tiek nelaiko įsipareigojimais – tai tik gudri strategija, kad bendruomenės narius būtų lengviau be vargo, be didelių pastangų ir išlaidų laikyti po „ranką“.

Geras tokios valdžios pavyzdys – Algirdas Brazauskas, sovietų laikais buvęs aukšto rango komunistas ir visada juo likęs, nesvarbu, kad apsirengė dailiu tautiniu kostiumu. Antai po vienu rinkimų paklaustas, kodėl nevykdo ką žadėjęs, atsakė grynai komunistiniu stiliumi: pamirškime pažadus, atėjo laikas imtis darbų. Kitaip tariant, esu valdžia ir pats sprendžiu, ką ir kaip daryti, o viešoji erdvė – tai tik retorinių žaidimų, o ne racionalių aptarimų ir susitarimų vieta, kur savo nuomonę ir valią pareiškia politinė bendruomenė, kurią sudaro lygiateisiai ir autonomiški piliečiai. Aišku, galima teigti, kad Brazauskas vis dėlto nesiėgė kaip užkietėjęs komunistas – juk netrukde opozicinėms partijoms kelti savo kandidatų, bet šito jis jau ir nebūtų galėjęs daryti dėl pakitusių sąlygų. Jo šūvis buvo taiklesnis – manipuluodamas masių psichologija, gundė (ir daug ką sugundė) patikėti, kad komunistinis rytojus išauš po trispalvės spinduliais. Ne keista, kad net per jo laidotuves skambėjo lenininė retorika, ypač stengėsi vienas jo „draugas“, kuris sakydamas kalbą vis šūkavo: „mokytojau... mokytojau...“ Lenino „draugai“ irgi laikė jį savo „mokytoju“. Ko „draugas“ išmokė Brazauskas? Kaip nebaudžiamai sugriebti milijoninius turtus ir aprūpinti visą savo giminę, kaip bastytis po prašmatnius kurortus su pasiskolinta žmona, ir daugybės kitų apskraus valdžios vyro gudrybių, bet svarbiausia – kaip išlaikyti partinę drausmę ir sukurti rūpestingo, bet kieto šeimnininko įvaizdį.

Veikale „Naujoji klasė“ Milovanas Djilas parodė, kad naujoji klasė – tai vienos dominuojančios jėgos pakeitimas kita. Kur čia autonomija, lygybė, atsakomybė, pilietinis išpareigojimas? Lietuvoje naujoji klasė nesivaržo elgtis kaip senoji – gryna retorika prieš rinkimus ir gryna savivalė po jų. Kai nėra politinės bendruomenės, nėra ir prasmės kalbėti apie moralę, sąžinę, teises ir pareigas, nes nepolitinei bendruomenei tokie kriterijai negalioja.

Politiniai principai, kuriais remiasi politinė bendruomenė, yra visai kitokie, nes yra sudarytos prielaidos, kad laisvi ir lygūs žmonės patys nustatytų visus sąryšius ir kurtų įstatymus, o laisva spauda sukuria sąlygas visuomenei gauti visapusišką informaciją. Šiuo atveju kyla klausimas, kuo sąryšiai, sudarantys politinę bendruomenę, skiriasi nuo kitokio pobūdžio sąryšių. Atsakyti į šį klausimą nėra lengva, nes atsakymas reikalauja stropios apžvalgos, kuo grindžiama politinė bendruomenė. Reikia pabrėžti, kad jos pagrindas nebūtinai susijęs su kokiomis nors istorinėmis aplinkybėmis arba specifiniais interesais. Aplinkybės ir interesai gali būti įvairūs, bet pagrindas reiškia pirminę instituciją, kuria remiasi visos antrinės politinės institucijos. Pirminė „politinė“ institucija yra viešoji erdvė, kurioje kiekvienas bendruomenės narys turi teisę, pareigą ir atsakomybę dalyvauti, kai priimami nutarimai, diskutuoti apie viešuosius reikalus ir sąmoningai laikytis susitarimų kaip visiems bendrų taisyklių. Taip pat svarbu pabrėžti, kad joks susitarimas nėra ir negali būti absoliutus, nes žmonės yra klystantys, todėl atsakingi už tai, kad jų ir ne jų klaidos būtų pataisytos.

Viešoji erdvė nėra tik kokia nors „susirinkimų salė“ – tai fenomenas, kuris užtikrina, kad kiekvienas galės pareikšti savo nuomonę, puikiai suprasdamas: kiti gali tai nuomonei nepritarti, radę aibę išdėstyto požiūrio trūkumų. Savo ruožtu kiekvienas gali sukritikuoti kitų teiginius, kol pavyks rasti bendrą sutarimą ir suderinti skirtumus.

Politinėje bendruomenėje „valdžia“ sutampa su laisvų ir lygių asmenų sutarimu, kokie turėtų būti įstatymai ir žmonių tarpusavio elgesys. Reikia pasakyti, kad tie įstatymai nesiremia kokia nors išsvajota „teisinga“ žmogaus prigimtimi, nes „iš prigimties“

žmonės nėra nei laisvi, nei lygūs, skiriasi tiek jų galia, tiek norai ir siekiai, todėl prigimtis negali diktuoti visiems priimtinių įstatymų. Vadinasi, kaip ir viešojo erdvė, nei laisvė, nei lygybė nėra duotos kaip įgimtos ypatybės, jos yra sukuriami fenomenai, kuriuos reikia nuolatos sutvirtinti. Kai nustojama laisvai racionaliai veikti viešojoje erdvėje, dingsta ir viešojo erdvė, ir lygybė, ir laisvė. Net ta bendruomenė, kuri turi tvirtus ir senus demokratijos pagrindus, liausis funkcionavusi, jeigu nebus be perstojo puoselėjama savo piliečių. Neįmanoma kalbėti apie demokratiją kaip sistemą, kuri veikia savaime be piliečių dalyvavimo, arba jei tas dalyvavimas suprantamas tik kaip privilegija ar pareiga balsuoti per rinkimus.

Demokratinė sistema yra pati save pagrindžianti, o ne iš šalies primesta bendruomenei ar iš kokių nors interesų kieno nors išvesta struktūra. Demokratinė bendruomenė kiekvieno žmogaus laisvę ir lygybę užtikrina ne tik jų, bet ir savo pačios labui. Vadinasi, žmonių laisvės ir lygybės šaltinis yra tas pats ir jį gali užtikrinti vien politinė bendruomenė. Iš principo bet kokia kitokio pobūdžio bendruomenė, kad ir kokie nesavanaudiški būtų jos interesai, kad ir kokių kilnių tikslų ji siektų, galiausiai susidurs su tuo, kad viena grupė pradės valdyti visas kitas. Tokiomis aplinkybėmis nei laisvė, nei lygybė nėra laikomos vertybėmis. Jei žmonės veikia bendruomenėje, paisydami tik savo interesų ir tikslų, anksčiau ar vėliau tiek pavieniai asmenys, tiek jų grupės susipriešina. Išsklaidyti to susipriešinimo keliamą įtampą galima tik jėga, o jai įsikišus kalbėti apie laisvę ir lygybę išvis nėra prasmės.

Autonomiška laisvė

Bet ką reiškia kalbėti apie laisvę ir lygybę? Jeigu žmonės nėra laisvi ir lygūs iš prigimties, vadinasi, nėra specifinės žmogaus esmės, kuri galėtų būti lygybės ir laisvės šaltinis ir pateisinimas. Lygybė išplaukia iš specifinės sąvokos *autonomiška laisvė*. Autonomiška laisvė yra analogiška formaliai galvosena. Formalios struktūros nėra susijusios su jokiais priežastimis, ar jos būtų medžiaginės, ar psichologinės, bet išplaukia iš laisvai postuluojamų principų. Jei principai, taisyklės nėra išvedamos iš priežasčių, tada kiekvienas žmogus, kaip besąlygiškas taisyklių šaltinis, yra lygus kitiems. Kitaip tariant, nesant esminių prielaidų, kurios sudarytų ontologinius pagrindus žmogaus sprendimui apie save ir kitus, visi sprendimai turi būti grindžiami individų autonomiškai nustatytomis taisyklėmis. Tokie autonomiški individai yra lygūs. Kiekvienas yra lygiateisis taisyklių kūrėjas. Norint turėti bendras taisykles, jas reikia sukurti ir aptarti viešojoje politinėje erdvėje. Kiekvienas asmuo, norintis išlaikyti savo autonomiją ir lygybę, turi siūlyti bendras taisykles. Demokratinė bendruomenė vadovaujasi principu, kad vienintelis taisyklių šaltinis yra viešai aptarti ir priimti įstatymai.

Ontologiškai ir metafiziškai kalbant, neįmanoma įvertinti, ar žmogus tikrai yra laisvas, ar toks nėra. Tuo atveju ši klausimą reikėtų perkelti į kitą plotmę. *Politinės erdvės užtikrinimas yra tas pats, kaip žmogaus autonominės laisvės ir iš jos išplaukiančios lygybės kūrimas. Neužtikrinus šitos erdvės, nėra jokių galimybių kurti autonomiją ir lygybę. O šios erdvės puoselėjimas prilygsta individo autonomijos ir lygybės puoselėjimui.* Individo atsisakymas dalyvauti politinėje erdvėje reiškia, kad jis praranda autonominę laisvę ir lygybę, sugrįžta prie grupinių ir individualių interesų, kuriuos apginti galima tik jėga. Kad išvengtume nesusipratimų, būtina iškart pabrėžti: kiekvieno individo autonomija, kaip besąlygiškas politinės erdvės taisyklių šaltinis,

neleidžia jokios savivalės. Laisvai sukurtos taisyklės nėra priežastys, verčiančios apibrėžti veiklos ribas, bet leidžia protingai pasirinkti veiklos formas, už kurias visi yra atsakingi ir tik jos visiems užtikrina lygias teises. Autonominė laisvė užtikrina, kad veikla, paisanti laisvai aptartų ir bendrai priimtų taisyklių, yra laisva veikla.

Be abejo, galima teigti, kad gyvendamas su kitais autonomiškas individas turi būti apribotas, ypač kai vieno asmens ar vienos grupės interesai įgauna persvarą prieš kitus. Šią tezę sutartinai kartoja ir kapitalistai, ir komunistai. Tačiau tokia tezė ne tik padalija bendruomenę į priešingas stovyklas, viešas diskusijas paversdama kovos lauku, bet ir sukuria erdvę, pritvinkusią neracionalių motyvų ir pretenzijų, kur bendruomenės išrinktai valdžiai atrišamos rankos tenkinti savo interesus ir rūpintis interesais tų, kurie ją dosniau patepa. Politinė bendruomenė tada žlunga, nes žmogus pasineria į kurmio gyvenimą: visi veiksmai yra nulemti kokių nors priežasčių, tad kalbėti apie autonomiją ir lygybę, teises ir atsakomybę tampa tuščia retorika. Griežtai kalbant, net toji mistinė „rinka“ nėra privati nuosavybė, nes būtent politinė bendruomenė viešojoje erdvėje nustatė, kas bus privatu, o kas vieša, todėl yra ne tik ekonomika, bet ir *politinė* ekonomika, kur riba tarp viešumo ir privatumo nėra absoliuti – ją galima pakeisti bendru sutarimu. Kaip minėta, nutarimai yra lygūs įstatymams, bet su viena išimtimi – viešas nutarimas uždrausti kitiems dalyvauti viešumoje būtų kontradikcija, todėl toks nutarimas negalioja. Sokratas sutiko verčiau mirti, kad tik išvengtų šios kontradikcijos. Bet apie tai vėliau.

Viena svarbiausių sąlygų yra įstatymų visuotinumas, garantuojantis racionalumą ir lygybę. Kitaip tariant, kiekvienas pasiūlytas ir viešai priimtas įstatymas galioja visiems, taip pat ir tam, kuris jį pasiūlė. Kiekviena išimtis reiškia, kad toks įstatymas nėra visuotinis, arba reikia tą specifinę išimtį ištraukti iš įstatymą. Įstatymų visuotinumas veda iki kito pagrindinio principo – kiekvienas yra lygus kaip autonomiškas įstatymų šaltinis. Be tokio visuotinio politinė erdvė taptų savo pačios priešingybe, nes viešai nustatyti įstatymai vieniems galiotų, o kitiems – ne.

Laikydami šiuo principu, politinės bendruomenės nariai gyvena pagal laisvai priimtus įstatymus ir privalo jų laikytis. Vadinasi, bet koks nukrypimas nuo įstatymų laikytinas ne tiesiog amoraliu, nesąžiningu, nesveiku poelgiu, bet *kriminaliniu* nusikaltimu. Jei kam nors įstatymas yra nepriimtinas, jis/ji turi teisę viešai reikalauti, kad įstatymas būtų pakeistas, suprantama, to reikalaujančiųjų pilietinė pareiga yra įtikinti bendruomenę, kodėl jis yra netinkamas, gal net neracionalus ir jį būtina pataisyti. Bet nesilaikyti *dabar galiojančių įstatymų*, juos laužyti, yra kriminalinė veika.

Ką tas reiškia visiems be išimties politinės bendruomenės nariams? Pradėkime nuo viešų susitarimų tarp asmenų, norinčių tarnauti politinei bendruomenei, ir tos bendruomenės narių, kurie yra įpareigoti samdyti tarnautojus. Norintys tarnauti viešai parodo, kokius talentus jie turi ir ką galėtų nuveikti bendram labui. Jeigu jie yra pasamdomi per rinkimus, vadinasi, rinkėjai sutinka su jų pasiūlymais ir sudaroma tarpusavio sutartis: išrinktieji yra atsakingi už savo pažadus, o rinkėjai yra atsakingi, kad prižiūrės, kaip tie pažadai vykdomi. Jei samdinys pasielgia neatsakingai, sulaužo sutartį, samdytojų, kurie yra atsakingi, kad pasamdė tokius tarnautojus, pareiga sutarties laužytojus tuojau pat atstatydinti, nes jie ėmė tarnauti savo pačių interesams, nesvarbu, ar siekdami patys pralobti, ar bandydami sudaryti išskirtines sąlygas, naudingas asmenims, kurių kišenėje jie sėdi... Vadinasi, tokie išrinktieji atsisako būti

autonomiškai, atsakingi, gyventi pagal visuotines taisykles, kitaip tariant, tampa kurmiai, besidairančiais, kur ką slapčia nugriebti, kad galėtų nutempti į savo urvą. Jie atsisako teisių, nes atsisakė atsakomybės, – vadinasi, politinei bendruomenei jie nebeprisako. Aišku, jie gali šūkauti, kad irgi turi „žmogaus teises“, toks šūkavimas bus kurmio, bandančio apginti „teisę“ gyventi urvinį gyvenimą, urzgimas.

Kita šio skatiko pusė yra „samdytojų“ atsakomybė ir pareigos. Jei piliečiai atsisako kištis į „politinius“ reikalus, nesistengia tuojau pat atstatyti susitepusių savo „samdinių“, vadinasi, jie patys toleruoja kriminalinę elgseną. Lietuvoje nuolat pasigirsta šnekos: „O kas gi yra be dėmės?“ Ką toks pasakymas reiškia iš principo? Apgailestavimą, kad visi valdžioje sėdintys *neišvengiamai* yra susitepę? Tačiau kada jie susitepė? Tokia dėmė kaip įstatymų laužymas bet kuriuo atveju yra kriminalas. O jeigu tokiems dėmėtiems politikams vėl patikima valdyti valstybę, tai reiškia, kad jų rinkėjai yra atsakingi ir už šalies valdžios kriminalizavimą. Trumpai tariant, tokie rinkėjai atsisako būti atsakingi už šalies ateitį ir tampa kurmių filosofijos rėmėjais, urvinio gyvenimo dalyviais.

Pilkojo kardinolo manevrai

Per pastaruosius rinkimus į Seimą viena partija masiškai pirkė balsus, vadinasi, elgėsi nusikalstamai, bet tai nesukliudė kitoms partijoms dėtis su ja į koaliciją. Įdomu, kad net eksprezidentas „spjūviu demokratijai“ vadina ne rinkėjų papirkinėjimą, bet Prezidentės nenorą leisti papirkinėtojams valdyti Lietuvą.

Reikėtų pabrėžti, kad partija, kuri leidžia sau šitaip elgtis, t. y. paminti laisvą piliečių valią, nėra politinė, o tik bendruomeninė, nes jos narių veiksmai nukreipti ne į bendrojo gėrio kūrimą, bet į jėgos telkimą, kad „užsiauginusi raumenis“ galėtų sugrobtį kuo daugiau turto, įveldama ir kitus – ne tik papirktuosius, bet ir tuos, kurie su ja susidės – į kriminalinę veiką.

Yra ir dar viena svari priežastis, kodėl Darbo partijos lyderis, beje, europarlamentaras, taip veržėsi patekti į Seimą, – čia jis gaus teisinę neliečiamybę, prarastą Europarlamente. Jau dabar galima lažintis, kad Seimas jo neliečiamybės nepanaikins, nes koalicijos partneriai socialdemokratai jau drįso nusivalyti kojas net į Konstitucinio Teismo nutartį, nors ji buvo susijusi su palyginti smulkiais Darbo partijos žuvelėmis (be to, koks skirtumas, jei demaskuotųjų trijulę pakeis tie, kurie dar nedemaskuoti). Tiesa, jau rytojaus dieną būsimasis premjeras staiga prisiminė, kad vis dėlto reikėtų gerbti Konstituciją...

Taigi Viktoras Uspaskichas gali būti ramus – koalicija, kurios pilkuoju kardinolu jis yra vadinamas, jau užsitikrino svarią daugumą, todėl ketveri laisvės metai Seime jam garantuoti, o po jų kaip tyčia „išaušta“ bylos, narpliojančios šitos partijos juodąją buhalteriją, senatis. DP vedlys ir jaučiasi ramus, net tyčiojasi iš prokurorų, esą kažkoks VU, kuriam Darbo partijos buhalteriai perduodavę milžiniškas pinigų sumas, esąs ne jis, o veikiausiai Vilniaus universitetas, nors jo šis oligarchas nėra parėmęs nė vienu centu.

Na, bet nepavydėkime tiems, kurie politinę veiklą supaprastinę iki bendruomeninės interesų kovos, laimi vienadienę pergalę, nes jie atsisako savo pačių autonomijos ir

lygybės, atsisako visuotinumui ir teisių. „Nupirktoji“ (kalbu ne tik apie rinkėjus!) bendruomenės dalis irgi tampa kurmiais, bebalsiai liaujasi buvę laisvais žmonėmis. Taigi, nesvarbu, ar už saldainuką, ar už rūmus, ar už privilegijas, ar už dar ką nors atsisakoma autonomijos, pilietinės atsakomybės, dalyvavimo viešojoje erdvėje, – bet kuriuo atveju tai reiškia pilietinę degradaciją. Tie, kurie patys pasiduoda, niekada nereikalauja atstatyti tų, kurie laikosi panašios strategijos – jiems svarbiausia tenkinti savo poreikius, asmeninius interesus iškeliant aukščiau už viešuosius, nors visuomenė pasamdė juos, kad rūpintųsi šalies gerove.

Šiame kontekste ypač makabriškai nuskambėjo eksprezidento sveikinimai naujam Seimui ir dedamos viltys, esą šis gražinsiąs pasitikėjimą įstatymų leidėjais! Raginama pasitikėti tais, kurių nemenką ir labai įtakingą dalį sudaro veikėjai, paskui kuriuos velkasi tamsūs kriminalinių nusikaltimų šleifas? Tačiau priekaištaujama ne jiems, o Prezidentei, kuri atsisakė paduoti ranką tokio plauko politikams, jau išsirinkusiems vieną tokį net Seimo pirmininko pirmuoju pavaduotoju...

Ak, kaip lengvai susikuria kurmių bendruomenė – kiekvienas išlenda iš urvo, paurzgia, pakalena dantis, nugvelbia, ką gali, iš kitų kurmių, ir vėl šmurkšt į urvą. Jei kas ir turi iliuzijų, kad tokiomis sąlygomis dar galioja demokratija, tai ji vis tiek urvinė...

Argi verta stebėtis, kad pasigirsta ir balsų, reikalaujančių gražinti „senelio rojų“ – bizantišką, vienos kietos rankos valdomą bendruomenę. Bet kaip tokį rojų įmanoma gražinti? Reikėtų elgtis panašiai, kaip elgėsi „senelis“, neprieštaravęs, kad būtų kankinami, žudomi visi darbuotojai, sumanūs, raštingi, išauklėti ir viešumoje veiklūs žmonės. Tai garantija, kad tie, kurie išliks, jausis dėkingi ir už nuogruožas, todėl bus tylūs, paklusnūs. Nereikės bijoti ir Lietuvos ištuštėjimo dėl emigracijos – „senelio“ logika reikalauja, kad sienos vėl būtų aklinais uždarytos. Lietuvoje atsiranda palaikančių net tokius užmojus, todėl „senelio“ palikuonis Algirdas Paleckis taip akiplėšiškai dėsto naujiems laikams pritaikytas komunistines tiesas.

Sunkiausia našta žmogui

Dabar pereikime prie moralės ir sąžinės. Lietuvoje daug kalbama apie valdžios amoralumą, gėdos jausmo stoką, korupciją ir kitus „griekus“. Bet niekas iš tų kaltintojų nepasako, kokia moralė yra tikroji, nes tiek bendruomenės narių, tiek jų grupių požiūris į moralę smarkiai skiriasi. Britai laikosi utilitarizmo ir jų pareiga – dauginti malonumą. Amerikiečiai – pragmatizmo, esą, jei veikla duoda norimą rezultatą, tai yra gerai, kaip Rorty sakė: nereikia jokių diskusijų, reikia tik pasirinkti rankoves ir daryti gera. Judaizmas skatina laikytis savo genties tėvo įstatymų. Krikščionys ir islamistai savo pareiga laiko žmonijos „gelbėjimą“ iš nuopuolių. Ir t. t. Taigi, kalbėdami apie moralumo stoką susiduriame su tuo, kad reikalaujama visiškai priešingų dalykų. Krikščionys norėtų įstatymais uždrausti homoseksualumą, utilitaristai norėtų jį įteisinti. Kapitalistai (su Ayn Rand priešakyje) teigia, esą mokesčiai yra amoralus dalykas, nes apiplėšiami darbuotojai žmonės... Tad jei reikalautume, kad išrinktoji valdžia elgtųsi *moraliai*, tuojau gautume atsakymą, esą kiekvienas valstybės tarnautojas norės savo moralę prastumti kaip visuotinę. Todėl politinė bendruomenė nekalba apie moralumą, o tik apie pareigas ir atsakomybę prieš įstatymus ir piliečius. Kai tam nusižengiama, kad ir kokia tyra būtų nusižengėlio moralė, jis tampa kriminaliniu nusikaltėliu.

Lietuviai turi patys nuspręsti, kokiame pasaulyje norėtų gyventi. Svarbiausia, kad jaustųsi už jį atsakingi. Atsakomybės prisiėmimas, kartu reiškiantis laisvę ir lygybę, yra sunkiausia našta žmogui, nes tada jis privalo išlaikyti savo žmogiškumą, kilnumą, savigarbą ir pagarbą kitiems, be to, jam reikia stropiai dalyvauti viešajame gyvenime, netoleruoti kriminalinio elgesio, reikalauti, kad išrinktieji patys garbingai atsistatydintų iš pareigų, jeigu sulaužys bet kokią įstatymą. Oriai, dorai gyventi ir reikalauti to paties iš kitų yra labai sunki privilegija.

Prisiminkime, kaip atgimė dabartinė Lietuva. Tai buvo išsivadavimo staigmena, netikėtumas – tapome laisvi ir nuo šiol ne tik dabartis, bet ir ateitis yra mūsų pačių rankose. Esame absoliučiai atsakingi už savo lemtį, laimę, sėkmes ir nesėkmes. Kuriame ir priimame savo įstatymus, kurių pasižadame griežtai laikytis. Esame pasirengę pasiaukoti dėl laisvės – verčiau mirsime stovėdami, negu gyvensime paklupdyti. Tai Sąjūdžio dalyvių nuostata – neieškoti naujų pelningų postų, nesistumdyti tarp savęs dėl valdžios, nesiekti pamaldžios kitų pagarbos, nes viską darome ne dėl savęs, bet dėl visų.

Ką tokie filosofai suvokė – nesvarbu, ar antikos Atėnuose, ar Filadelfijoje, ar Vilniuje, – tai nebuvo filosofinė nuostaba, susidūrus su jusliškų daiktų pasauliu, arba žmogaus tapsmas pavieniu individu. Jie sukūrė fenomenus, keliančius filosofinį siaubą: štai aš, štai tu, jis ir ji, – visi mes esame atsakingi už savo veiksmus kaip pirmą pradžiū ir besąlygiškus, kaip neturinčius priežasties, kaip *sui-generis*, kaip absoliučiai mano, tavo, jos ir jo. Lyg ką tik gimę, nuogi, be jokių bendruomenės drabužėlių, be valdžios paramos ar garantuoto pragyvenimo, be jokios dievybių pagalbos, be aiškiaregių nuorodų, kokia ateitis mūsų laukia, net be aiškios krypties, tačiau patikėję savo žmogiškumu vertingumu, nes ir suvokdami, kad žmogus yra klystantis, vis tiek kuriame neregėtus ir gąsdinančius fenomenus: visų autonomiją, lygybę, teises ir atsakomybę. Ankstesnes tiesas, dievybių įsakymus, neklaidingas „mokslines“ ideologijas drąsiai ryžtamės patikrinti. Nes norime surasti tiesą, užtikrinti teisingumą, nesiliaudami viskuo abejoti. Tik autonomiškas žmogus gali būti toks atsakingas, kad pats pripažintų savo klaidas ir stengtųsi jas ištaisyti.

Nepriklausomos Lietuvos kūrėjams irgi teko patirti tą sukrečiančią staigmeną – štai čia aš stoviu ir pasitraukti nebegaliu. Tą akimirką nukrinta visi pančiai ir grandinės, žmogus pasijunta autonomiškas, subrendęs ir atsakingas, todėl nebegali teigti, kad kiti atsako už jo gyvenimą arba yra kalti dėl jo klaidų. Toks susivokęs žmogus tampa Vakarų civilizacijos piliečiu. Su Sąjūdžiu Lietuva išsivadavo iš „Bizantijos“, iš visažinių valdovų, kurie manipuliuoja teisingumu, kad galėtų manipuluoti žmonėmis, atsisakė tikėti ir ateitį esą reginčiais mokslo šamanais, privatizavusiais tiesą. Žmogus vėl tapo žmogumi: klystančiu, bet atviru tiek kitų, tiek savo paties kritikai – jis drįsta keistis, jis reikalauja, kad bet kokia „pranašesniųjų“ (tarkime, valdžios) „išmintis“ būtų patikrinama viešų diskusijų žaizdre.

Šiandien lietuviai, iššvaistę tą narsų polėkį siekti laisvės ir prisiimti už ją atsakomybę, vėl stovi kryžkelėje: ar nerti į urvą kaip kurmiams, ar gyventi viešojoje erdvėje kaip subrendusiems žmonėms.

Turime suprasti, kad ši branda yra aukščiau savimeilės ir turto, aukščiau išganymo pažadų ar geidžiamo atpildo kokiame nors rojuje, be to, ji gali pareikalauti didžiausios

kainos – Sokratas apsisprendė mirti, užuot atsisakęs teisės ieškoti tiesos ir teisingumo, užuot pamynęs laisvę abejoti žynių, šamanų ir savo paties teiginiais, nes jautė asmeninę atsakomybę ir to paties reikalavo iš kitų. Sokratas nesiekė praturtėti iš savo principingumo, nelaukė jokio atlygio net iš savo šalininkų. Būdamas basas, jis pageidavo ne batų, bet garantijos, kad visi turės lygias teises viešai pasakyti, ką galvoja, jausdami atsakomybę už savo teiginius ir veiksmus, be išlygų pripažindami savo klaidas ir trūkumus. Pasmerkti Sokratą reiškė atsisakyti viešosios erdvės, autonomiškos laisvės, lygybės, teisių ir atsakomybės.

Kas Lietuvos istorijoje primena mums Sokrato ryžtingumą, jo pasiaukojimą laisvės dėlei? Nepaisant „abejonių“, galimų įvairių motyvų, išsilavinimo stokos, toks ryžtingumas buvo esminis Lietuvos partizanų bruožas: verčiau mirsime stovėdami, negu gyvensime paklupdyti. Būtų absurdiška teigti (nors taip teigiančių apstu), esą partizanai kovojo dėl turto, dėl sotesnio gyvenimo, – argi nebūtų nesąmonė įrodinėti, kad žmogus ryžtasi mirti dėl galimybės skaniau pavalgyti? Partizanai ryžosi paaukoti viską, net gyvybę, kad išlaikytų Lietuvos, taigi ir savo, laisvę, lygybę, užsikrovę ant pečių sunkiausią našta – atsakomybę tiek už save, tiek už valstybę, reikalaudami tokios pat atsakomybės ir iš kitų, net iš dabartinės politinės lietuvių bendruomenės. Bet ar XXI a. mūsų bendruomenė yra pakankamai subrendusi, kad persiimtų Sokrato idėjomis, užuot grįžusi prie kurmio filosofijos? Mes, tų ryžtingų žmonių tautiečiai, kaimynai, net šeimos nariai, neturime teisės sutrypti jų vilties matyti Lietuvą, nepaklupdytą ant kelių...